

Školní pedagogika

Téma 8: Výuka jako vytváření učebního prostředí

inspirace pro zpracování tématu

Obsah prezentace

- Vymezení tématu: **Výuka**
- Ústřední myšlenka:
 - **výuka je setkáním nad obsahem**
 - **pro její popis potřebujeme odborný jazyk**

(ke zpracování v „základním“ rozsahu)
- Další inspirace pro rozpracování
 - **historický vývoj pohledů na vyučování**

(příklad ke zpracování v „rozšířeném“ rozsahu)
- Závěr: **pointa**
- Studijní literatura

Definice výuky

*tzv. didaktický nebo
Herbartův trojúhelník*

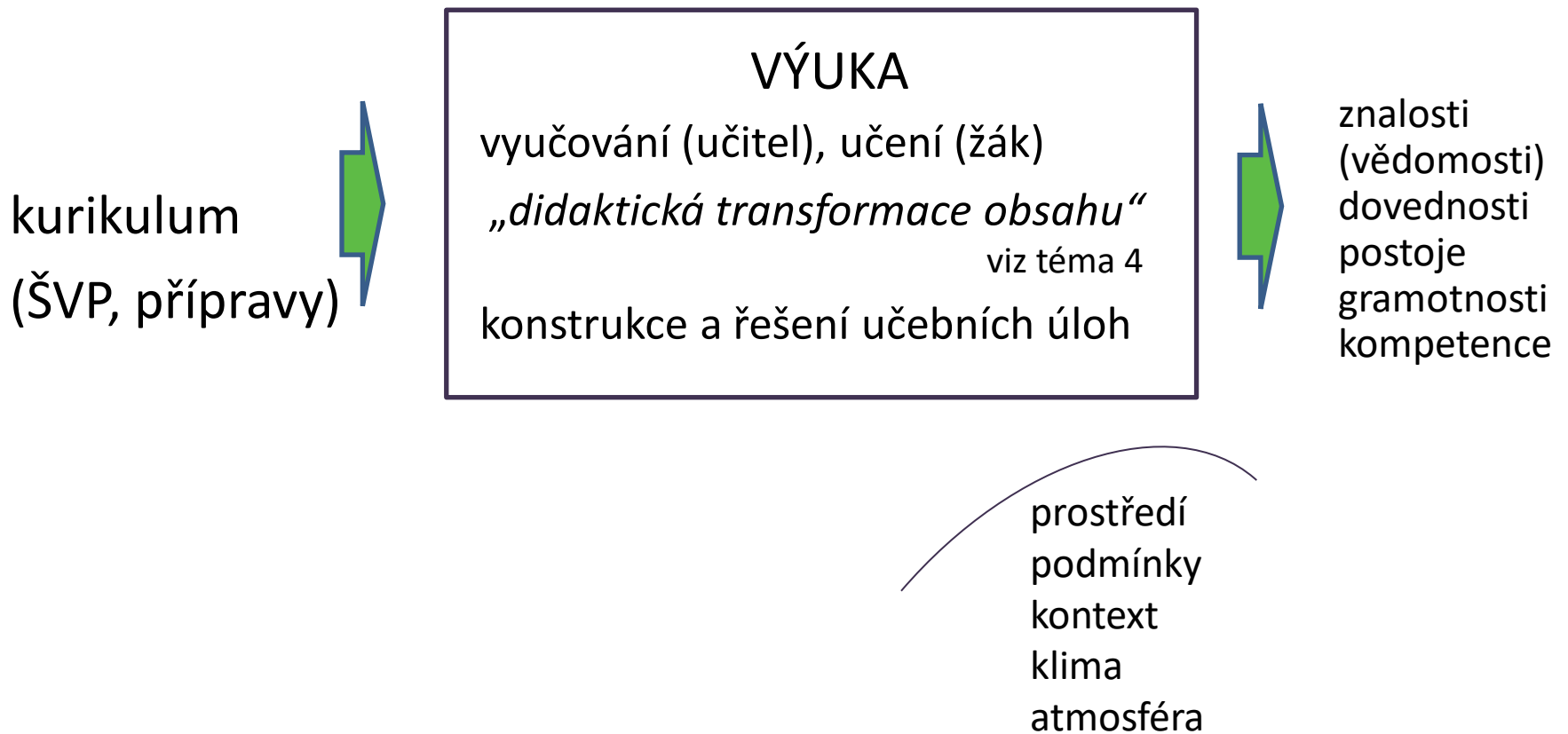

Pojem výuka odkazuje k situaci *setkání učitele a žáka nad učivem*.

Typicky probíhá výuka ve školní třídě.

Procesy na straně učitele (činnost učitele) nazýváme *vyučováním*.
Procesy na straně žáka jsou souhrnně označovány jako *učení*.

Systemové pojetí výuky

Historicky se vyvinula různá pojetí výuky s ohledem na žáka (více v „rozšiřující“ části prezentace). V současnosti jsme svědky změny pojetí výuky; ze spíše *tradičního* na spíše *humanistické*.

Tradiční pojetí výuky

Učitel je hlavní subjekt vzdělávání zajišťující ve vyučování předávání poznatků žákům, žák je pasivní činitel edukačních procesů, tzv. **transmisivní** pojetí.

výklad,
soutěž,
kázeň

Dítě přichází do školy a nic neví.

Úkolem učitele je všechno je naučit.

Humanistické pojetí výuky

Moderní pojetí výuky vychází z rozšířeného profesionálního modelu, zdůrazňuje pojetí výchovy a vzdělávání jako pomoc jedinci při jeho rozvoji a růstu (realizace jeho vnitřních potencií), žák je aktivním činitelem edukačních procesů, tzv. **konstruktivistické** pojetí.

zprostředkování,
kooperace,
sebekázeň

*Dítě přichází do školy
a o světě ví spoustu věcí.*

*Úkolem učitele je vytvořit
při učení takové podmínky, aby si dítě svoje
poznatky pod jeho vedením utřídilo a
(re)konstruovalo ve spolupráci s ostatními
dětmi do reálného obrazu světa.*

Pro úspěšnou domluvu mezi učiteli o realizaci výuky ve školní třídě je třeba používat společný popisný jazyk, včetně sdílené terminologie.

Ta se (v případě výuky) váže k tradičním didaktickým kategoriím:

- Výukové (vyučovací) metody, které označují způsoby dosahování cílů
- Organizační formy výuky, které označují způsoby uspořádání interakcí
- Fáze výuky, které odkazují k časové následnosti ve výuce

Výukové metody

	Metody slovní	Metody názorně-demonstrační	Metody dovednostně-praktické
Klasické výukové metody	vyprávění	předvádění a pozorování	napodobování
	vysvětlování	práce s obrazem	manipulování, laborování a experimentování
	přednáška	instruktáž	nácvik dovedností
	práce s textem		produkční metody
	rozhovor		
Aktivizující metody	metody diskusní, metody heuristické, řešení problémů, metody situační, metody inscenační, didaktické hry		
Komplexní výukové metody	frontální výuka, skupinová a kooperativní výuka, partnerská výuka, individuální a individualizovaná výuka, samostatná práce žáků, kritické myšlení, brainstorming, projektová výuka, výuka dramatem, otevřené učení, učení v životních situacích, televizní výuka, výuka podporovaná počítačem, e-learning, sugestopedie a superlearning, hypnopedie		

upraveno podle PEN, s. 195 (Maňák, Švec)

Organizační formy výuky

podle vztahu k osobnosti žáka	výuka individuální
	výuka individualizovaná
	(výuka párová)
	výuka skupinová
	výuka hromadná (frontální)
podle charakteru prostředí	výuka ve třídě nebo posluchárně
	výuka v odborných učebnách
	výuka v dílně
	výuka na školním pozemku
	výuka v muzeu
	vycházka a exkurze
	samostatná práce na domácích úlohách
podle délky trvání	vyučovací hodina (základní výuková jednotka)
	zkrácená nebo prodloužená výuková jednotka
	vysokoškolská přednáška, seminář, cvičení, speciální kurz apod.

upraveno podle PEN, s. 197 (Maňák, Švec)

Fáze výuky

Tradiční (klasické) pojetí	motivace
	expoze
	fixace
	aplikace
	diagnostika (klasifikace)
Konstruktivistické pojetí	evokace
	uvědomění si významu (kognitivní konflikt)
	reflexe

upraveno podle PEN, s. 197 (Maňák, Švec)

K ukončení předmětu „v základním rozsahu“ je žádoucí být schopen:

- vysvětlit pojem *výuka* (např. s oporou o pojmy *vyučování* a *učení*)
- vysvětlit humanistické (konstruktivistické) pojetí výuky
- správně užívat pojmy spojené se základními didaktickými kategoriemi (výukové metody, organizační formy výuky, fáze výuky).

K ukončení předmětu „v rozšířeném rozsahu“, tj. ke zkoušce je vhodné

- např. nahlédnout historický vývoj pojetí vyučování
- seznámit se s „didaktickými principy“ a umět vymezit 2-3 z nich s oporou o vlastní promyšlenou argumentaci

Nástin vývoje pojetí vyučování

(ve středoevropském prostoru)

Pojetí	Období	Východiska	Představitelé
Dogmatické	středověk	Scholastika	
Slovně názorné	17.-19. století	Racionalismus	Komenský, Herbart
Reformní	přelom 19. a 20. stol.	Pragmatismus	Dewey, Montessori
Rozvíjející	1. pol. 20. stol.	Kognitivismus	Vygotskij
Transmisivní	20. stol.	Behaviorismus	Skinner
Konstruktivistické	dnes	Humanismus	Piaget

Filová (2009) v „rozšiřující“ studijní literatuře

Dogma je výslovné tvrzení, o němž se v dané oblasti nebo v určitém společenství nepochybuje. V křesťanství se tak označují články víry, které církve uznává jako zjevenou pravdu.

Behaviorismus je pojem odkazující na psychologické směry, zaměřující se na vnější projevy člověka (chování).

Kognitivismus je pojem odkazující na psychologické směry, zaměřující se na vnitřní psychické pochody a snaží se o porozumění mentálním procesům (paměť, učení, myšlení, řešení problémů).

SLOVNÍČEK

Scholastika je pojem odkazující ke středověké filosofii v období cca 11.–15. století (raná, vrcholná, pozdní scholastika). (Tomáš Akvinský).

Pragmatismus je filosofický směr rozvíjený v USA, který akcentuje praktické jednání. (John Dewey)

Konstruktivismus je směr ve společenských vědách, který mimo jiné staví na premise, že poznání se děje konstruováním tak, že si poznávající subjekt spojuje fragmenty informací o svém prostředí do smysluplných struktur (a provádí s nimi mentální operace).

Racionalismus je pojem označující filosofické směry, které zdůrazňují význam rozumu pro lidské poznání i jednání (René Descartes, Immanuel Kant). Za opak je zpravidla vnímán *empirismus* (základem poznání je smyslová zkušenost).

Reformní pedagogika je souhrnný název pro směry přelomu 19. a 20. století reagující na herbartismus a zdůrazňující individualitu (a také samostatnost, aktivitu, sebekázeň apod.) každého dítěte.

Didaktické principy (zásady)

- vymezují sdílené zásady pojetí výuky a práce ve výuce

- Princip **soustavnosti a přiměřenosti** (obsah, cíle a metody vyučování by měly odpovídat úrovni psychického i fyzického vývoje žáků)
- Princip **uvědomělosti** (žák musí rozumět smyslu svého učení a porozumět předmětu učení)
- Princip **postupnosti** (při vyučování se má postupovat od jednoduchého ke složitějšímu, od blízkého k vzdálenějšímu atd.)
- Princip **systematičnosti** (vyučování by mělo mít formu logicky uspořádaného systému)
- Princip **názornosti** (při vyučování je třeba podporovat abstraktní představy o jevech a dějích vhodným modelem – obrazovým či jiným neverbálním prostředkem prezentace učiva, aby si žáci mohli osvojit správný názor)
- Princip **aktivnosti** (vyučování by mělo začleňovat co nejvíc přímých poznávacích činností)
- Princip **spojení teorie s praxí** (vyučování by mělo vedle teoretických poznatků zprostředkovávat i praktické zkušenosti a učivo by pokud možno mělo být předáváno v kontextu praktické aplikace)
- Princip **individuálního přístupu k žákům** (učitel by měl respektovat individualitu žáka s ohledem na jeho předpoklady k učení či rodinné zázemí apod.)
- Princip **vědeckosti** (vědecké poznání je pro účely výuky často nutné transformovat do podoby, která je přiměřená psychickému vývoji žáka, nicméně tato transformace by měla být provedena tak, aby se látka nedostala do konfliktu s původní vědeckou teorií)

Skalková, 1999; Kalhous & Obst, 2002; Průcha, 2000 ad.

Oborové didaktiky jako most mezi obecnou didaktikou a obory (školního vzdělávání)

Oborová didaktika (např. didaktika matematiky) je vědní obor, který vyplňuje prostor mezi oborem (např. matematikou) a obecnou didaktikou (obecnou teorií vyučování).

„Snazší je začít tím, co oborová didaktika není. Není volným konglomerátem oborových disciplín a disciplín společenských, především pedagogicko-psychologických (ale např. i sociologie, etiky atd.). Není ani souborem návodů nato jak vyučovat – za což bývá velmi často laickou veřejností považována. To nabízí metodika vyučovacího předmětu – ta se ale (nemá-li být vyučování učitele nápodobou osobně prožitého v roli dítěte nebo ryzí metodou pokus-omyl) musí opírat o širší kontext oborovědidaktického poznání.

Oborovou didaktiku lze spíše popsat jako na základě vědecké metodologie průběžně zpřesňovanou odpověď na vícečetnou otázku: proč – co – jak – koho – kdy – kde vyučovat, přičemž tato odpověď je hledána v kontextu sociálních funkcí, které škola plní, a s ohledem na cílové aktéry vyučování – žáky. Pro ně je didaktické zpracování obsahu vyučování nejen zprostředkováním oborového poznání, ale zároveň i oborovou a individuální enkulturací do společnosti. Oborové didaktiky mají za úkol na tyto otázky objevovat odpovědi co možno teoreticky zdůvodněné a faktograficky podložené empirickým výzkumem“ (Stuchlíková, Janík, & Slavík, s. 11).

Stuchlíková, I., Janík, T., & Slavík, J. (2015). Úvod. In I. Stuchlíková & Tomáš Janík (eds.), Oborové didaktiky: vývoj – stav – perspektivy (s. 9-15). Brno: Masarykova univerzita.

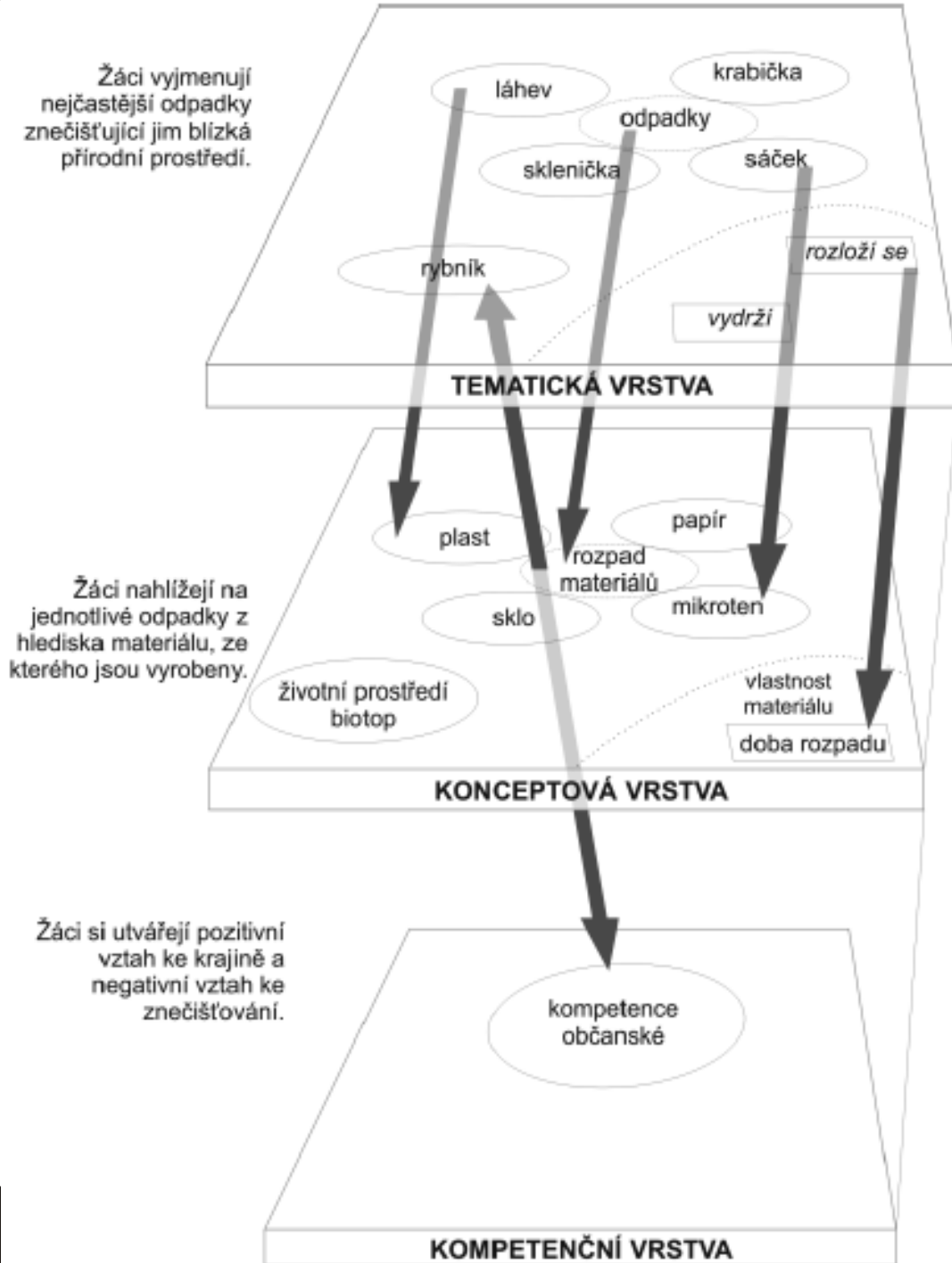
Model hloubkové struktury výuky

Konceptový diagram zachycuje pojmovou „mapu“ konkrétní realizované výukové situace ve třech rovinách:

tematická vrstva
- pojmy „světa žáka“

konceptová vrstva
- pojmy a struktury oboru

kompetenční vrstva
- nadoborové cíle výuky

Formulace vlastních kritérií kvality výuky

- Co zakládá kvalitní (dobrou) výuku podle Vás?
- Na základě jakých pozorovatelných aspektů se rozhodujete, že je výuka kvalitní.
- Jaké jsou Vaše vlastní silné stránky při utváření podnětného učebního prostředí?

Hlavní pointu tohoto tématu lze shrnout takto:

Výuku můžeme chápat jako rámec či prostor, ve kterém se odehrává učitelovo vyučování a žákovo učení. Rozmanitost (heterogenita), jíž jsme svědky ve dnešních školních třídách, je do jisté míry důsledkem historického vývoje, ve kterém se proměňovaly představy o „nejlepší“ výuce (s tím, jak se proměňovaly pohledy na dítě, vzdělávání, kognitivní procesy či potřeby společnosti).

Pro zachycení aktuální rozmanitosti a pro diskusi o myšlených lepších podobách potřebujeme sdílený jazyk. Ten současný staví na tradičních pedagogických kategoriích, jako jsou *výukové metody, organizační formy výuky, fáze výuky* či *didaktické principy*.

Doporučená studijní literatura

Základní

Janík, T. (2010). Školní vyučování. In Průcha, J. (ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 178–183). Praha: Portál.

- heslo v PEN, a k tomu další hesla k „metodám“ na s. 194–205.

Kalhous, Z., & Obst, O. a kol. (2002). *Školní didaktika*. Praha: Portál.

- kapitoly 9 (principy), 11 (organizační formy) a 12 (metody)

Vališová, A. & Kasíková H. (eds.) (2011). *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada.

- kapitoly 13, 14, 15 (s. 173–212)

Rozšiřující

Filová, H. (2009). Historický vývoj pojetí vyučování a vznik systému tradičních didaktických principů. In H. Horká et al. *Studie ze školní pedagogiky* (105–116). Brno: PdF MU.

- kapitola k šesti „fázím“ vývoje pojetí vyučování

Hejný, M., & Kuřina, F. (2001, 2009). *Dítě, škola a matematika: Konstruktivistické přístupy k vyučování*. Praha: Portál.

- na příkladu výuky matematiky (minimálně ale obecné kapitoly 10 a 11)